

Liucija Citavičiūtė

KARALIAUČIAUS KARALIŠKOSIOS VOKIEČIŲ
DRAUGIJOS REIKŠMĖ PRŪSISTIKOS IR LITUANISTIKOS
TYRIMAMS XVIII AMŽIUIJE

Anotacija. Straipsnyje atskleidžiama Karališkosios vokiečių draugijos – pirmo savarankiško Karaliaučiaus mokslo centro – istorija nuo įkūrimo 1741 metais iki XVIII amžiaus pabaigos. Analizuojamos Draugijos veiklos prūsistikos ir lituanistikos kryptys, aptariami Draugijos vadovų bei narių veikalai šia tematika.

Raktažodžiai: lietuvių literatūra (vokiečių); Karaliaučiaus karališkoji vokiečių draugija; prūsų kalbos žodynas; *Preussisches Archiv*; Johanas Jakobas Kvantas; Cölestin Christian Flottwell; Johann Christoph Gottsched; Georg Ernst Sigismund Hennig; Georg Christoph Pisanski; Gotfrydas Ostermejeris.

XVIII amžiuje po Vakarų Europą plitusios Apšvietos idėjos nešė į daugiakultūrę Prūsiją laisvėjančią visuomeninę mintį, patriotišką požiūrį į tautų istoriją, pagarbą tautinėms kalboms ir literatūrai. Valdant Frydrichui II (vėliau pavadintam Didžiuoju), garsėjusiam Europoje „apšviestojo“ monarcho vardu, aplinkybės naujoms idėjoms plisti Prūsijoje buvo itin palankios. 1741 m. mokslo žmonių iniciatyva Karaliaučiuje įsikūrė Karališkoji vokiečių draugija (*Königliche deutsche Gesellschaft zu Königsberg*) – pirmas savarankiškas Prūsijos mokslo centras, svarbiausiu tikslu laikęs vokiečių kalbos norminimą. Draugija veikė beveik 200 metų (1741–1939), ženkliai prisidėjo realizuojant bendros vokiečių kalbos idėją ir tiesė kelią klasikinei vokiečių literatūrai. Būdama griežtai struktūruota, pritraukusi daug gabių ir veiklių elitinių narių, leidusi tęstinius mokslo darbus, ji

greit pagarsėjo už Prūsijos sienų. Šis Karaliaučiaus mokslo centras buvo žinomas ir vertinamas Šiaurės Rytų Europoje, taip pat carinės Rusijos valdomose Baltijos šalyse¹. Vietiniams mokslo žmonėms jos egzistavimas čia pat, Karaliaučiuje, buvo stimulus susirūpinti lietuvių ir lenkų kalbų ugdymu.

Mažosios Lietuvos kunigai lietuvių kalbos norminimo problemas kėlė viešumon jau nuo XVII a. vidurio. Pirmas praktiškas bandymas jas spręsti – Tilžės kunigo Danieliaus Kleino gramatika (1653). Leidinio pratarinėje autoriaus išdėstytų švietėjiškų ir patriotinių nuostatų² universalumą patvirtina tai, kad beveik po šimtmečio jos panašiai atsikartojo per Vokiečių draugijoje pasakytą steigiamąją kalbą. XVIII a. pradžioje (1706) įsiplieskė pirmoji filologinė diskusija dėl esminių lietuvių rašto ir šnekamosios kalbos principų³. Michaelis Merlinas (Mörlin) rekomendavo kalbą norminti šnekamosios kalbos pagrindu, vienas iš oponentų – Jonas Keimelis (Keimel) – siūlė steigti specialią lietuvių filologinę draugiją (*Societatem Lithuanico-Philologicam*) kalbos problemoms spręsti, o apie tai rašė jo amži-

¹ Samuel Gottlieb Wald, „Geschichte der Königlichen deutschen Gesellschaft zu Königsberg in Preussen“, in: *Preussisches Archiv*, 1793, Dezember, p. 859.

² „Kodėl ir mums neišdailinti šios kalbos, kurią daugelis laiko barbariška ir nesu-tvarkyta, išradingomis taisyklėmis, kad nuvalytume tą purvą, kuriuo taip ilgai ji buvo aptaškyta, ir ji džiugintų mus visu savo spindesiu“, cit. iš: Regina Koženiauskienė, *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, Vilnius: Mokslas, 1990, p. 381 (Reginos Koženiauskienės vertimas).

³ Plačiau apie polemiką žr. serijoje *Trys 1706 metų filologinės polemikos šaltiniai* iššusias knygas: *Michaelio Mörlino traktatas Principium primarium in lingua Lithuanica: Dokumentinis leidimas ir studija*, parengė Vincentas Drotvinas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008; *Jokūbo Perkūno traktatas Wohlgegründetes Bedenken über die ins Litauische übersetzten zehn Fabeln Aesopi und derselben passionierte Zuschrift: Kritinis komentuotas leidimas ir studija*, parengė Ona Aleknavičienė, Christiane Schiller; [studija „Jokūbo Perkūno traktatas ir filologinė XVIII amžiaus pradžios polemika“, p. 97–171, parašė Ona Aleknavičienė, Christiane Schiller], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008; *Jono Šulco Ezopo pasakėčios: Dokumentinis leidimas ir straipsniai*, parengė Liucija Citavičiūtė, [straipsnį „Pirmoji lietuviška grožinė knyga (1706)“, p. 135–165, parašė Liucija Citavičiūtė; „Jono Šulco Ezopo pasakėčių vertimo klausimai“, p. 167–189, – Dalia Dilytė], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.

ninkas Pilypas Ruigys⁴. Jeigu polemikos nebūtų nutraukęs Didysis Prūsijos maras, gal lietuviška draugija būtų buvusi įkurta anksčiau už vokiškąją. Deja, lietuvių kalbos puoselėtojams nepavyko susiburti, kalbos norminimo problemos nesulaukė aukštesnės valdžios dėmesio, ir lietuvių kalbos tobulinimas ilgus dešimtmečius liko pavienių entuziastų rūpesčiu. Stebėdami Vokiečių draugijos veiklą Karaliaučiuje ir patys joje dalyvaudami, lietuvių kunigai kaupė patirtį, kuria vėliau pasinaudojo steigiant Lietuvių literatūros draugiją (1879). Iki tol Karališkoji vokiečių draugija buvo vienintelis mokslinis prūsistikos ir lituanistikos tyrimo centras.

KARALIAUČIAUS KARALIŠKOSIOS VOKIEČIŲ DRAUGIJOS ĮSTEIGIMAS

Draugijos steigimo idėja kilo akademinuose sluoksniuose. Ji buvo kuriama kaip mokslo ir edukacinė institucija, turėjusi lavinti studijuojančio jaunimo taisyklingos kalbos bei rašto įgūdžius, ugdyti patriotišką požiūrį į vokiečių literatūrą ir meną. Steigimo iniciatoriai buvo karaliaučiškiei – Cölestinas Christianas Flottwellis (1711–1759), universiteto privatdocentas, vėliau tapęs retorikos profesoriumi, ir Johannas Christophas Gottschedas (1713–1762), Leipcigo universiteto profesorius, žinomas vokiečių poetas, dramaturgas ir filologas. Pastarasis rūpinosi organizaciniais reikalais ir Draugijos įvaizdžiu, tad istoriniuose šaltiniuose Draugijos steigėjo laurai paprastai tenka didžiajam poetui. Gottschedo vizija buvo toliaregiška ir pragmatiška. Jis paragino Draugijos narius paprašyti jo didenybės suteikti Draugijai karališkąją privilegiją ir skirti jos protektoriumi valstybės karo

⁴ Pilypas Ruigys, *Meletema, è re ipfa, Autoribus variis, atque experientia, fiftens Linguam Lituanicam, suafu Doctrinâ excellentifimorum quorundam Fautorum, luci publicae datum à Philippo Ruhigio, Infterb. Pruffo, Eccleſiae Walterkemenfis in Diftrictu Infterburgenfi Pajftore Germanico-Lituanico, anno QVo LIIVanVs gaVDens naCtVs, fVIt BIbLIa prIMa*: [Fotokopija, p. 92–93], in: Pilypas Ruigys, *Lietuvių kalbos, kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas*, parengė Vytautas Jurgutis ir Valerija Vilnonytė, Vilnius: Vaga, 1986, p. 257.

ministrą, kilusį iš senos ir kilmingos Karaliaučiaus giminės – Johanną Ernstą von Wallenrodą. Į Draugijos vadovybę Gottschedas pasiūlė kandidatus, turėjusius didelį autoritetą mokslo bendruomenėje, ir netrukus jie buvo išrinkti: Draugijos prezidentu – garsiausias Karaliaučiaus pamokslininkas profesorius Johanas Jakobas Kvantas (Quandt, 1686–1772), buvęs Gottschedo mokytojas Albertinoje, o Draugijos direktoriumi – Gottschedo jaunų dienų bičiulis, minėtasis Flottwellis. Šie pirmieji asmenys parengė Draugijos statutą (*Reglement*).

Karališkosios vokiečių draugijos statutas apsvarstytas 1741 m. lapkričio 15 d., o po poros savaitių (lapkričio 29 d.) Flottwellio namuose susirinko 12 asmenų, ir įvyko steigiamasis susirinkimas. Iškilmingoje Flottwellio kalboje buvo sakoma: „Šią valandą atiduodu jums, mano ponai, globoti našlaitę gimtąją kalbą. Daugelis mūsų krašto vaikų pamiršta jos įgimtą puikumą ir dangsto užsienietišku grimu. Garbė mums, jeigu išlaisvinsime savo bendrapiliečių klumpančius liežuvius! Netikras saldus svetimų žodžių skambesys neturi nė vieno klaidinti arba viliooti. Iki šiol buvo įprasta peno vokiečių kalbai pasirinkti užsieniuose – mes norime nuversti aukastalius, išmesti vargetų aukų dėžutes ir parodyti, kad mūsų kraštas yra Kanaanas, kuriam netrūksta jo paties pieno ir medaus“⁵.

Draugijos veiklos pradžia laikytina 1743 m. rugpjūčio 18 d., kai Frydrichas II pasirašė potvarkį dėl Vokiečių draugijos (*Teutsche Gesellschaft*) steigimo. Karalius patvirtino prezidentu profesorių Kvantą, o direktoriumi – steigėją Flottwellį. Karaliaus privilegijoje buvo pabrėžiama, kad nariai, „rengdami raštus, turi dirbti aukščiausiojo Dievo garbei, skatinti pažangius mokslus ir menus, o pagrindinis tikslas turi būti vokiečių kalbos tobulinimas“⁶. Draugijai suteiktas *Karališkosios* titulas, teisė leisti raštus be išorinės cenzūros, patiems pasirinkti protektorių iš karališkosios ministerijos, siūlyti iš savo tarpo

⁵ Gottlieb Krause, *Gottsched und Flottwell, die Begründer der Deutschen Gesellschaft in Königsberg*, Leipzig: Dunker u. Humblot, 1893, p. 7.

⁶ F.W. Schubert, *Historische und literarische Abhandlung der königlichen deutschen Gesellschaft zu Königsberg*, Königsberg: Im Verlage der Gebrüder Bornträger, 1830, p. 1.

prezidentą bei direktorių, rinkti garbės ir tikruosius narius, teikti jiems diplomus, turėti oficialų Draugijos antspaudą. Karališkojoje pilyje skirtos apšildomos patalpos posėdžiams rengti ir bibliotekai kurti⁷.

1743 m. lapkričio 18 dieną 9 valandą ryto, gaudžiant Karaliaučiaus pilies bažnyčios varpams, Draugija buvo iškilmingai įsteigta. Šventinę kalbą pasakė protektorius ministras Wallenrodtas (kalbos rankraštis atiduotas į Draugijos archyvą), po to jis įteikė prezidentui Kvantui antspaudą ir teisiną⁸.

DRAUGIJOS STRUKTŪRA IR NARIAI

Pirmieji Draugijos nariai buvo Karaliaučiaus universiteto profesorai ir būrelis gabesnių studentų, siekusių patobulinti kalbos žinias, išbandyti kūrybines jėgas ir pasimokyti iškalbos iš patyrusių retorikos meistrų. Narių priėmimas buvo griežtai reglamentuotas. Stojantieji privalėjo pateikti prašymą, parengti rašto darbą ir Draugijos posėdyje pasakyti inauguracinę kalbą, kuriai oponavo kitas Draugijos narys. Po to vykdavo balsavimas. Naujas narys būdavo priimamas, jei surinkdavo $\frac{3}{4}$ balsų. Stojimo mokestis buvo 3 dukatai; du iš jų tekdavo direktoriui, o vienas – atiduodamas į Draugijos kasą. Naujasis narys privalėjo padovanoti Draugijai filologinio turinio vokišką knygą. Taip buvo gausinama biblioteka.

Draugija buvo demokratiška institucija, atvira visiems mokslo žmonėms. Joje būrėsi įvairių luomų ir visuomenės sluoksnių atstovai. Čia galėjai sutikti valstybės ministrą, karaliaus pamokslininką, universiteto profesorių ir paprastą kaimo kunigą, mokytoją ar studentą. Tarp įtakingų Draugijos narių buvo besidominčių prūsistika bei lituanistika ir vėliau parengusių reikšmingų darbų šiomis temomis. Tai Prūsijos karo reikalų patarėjas Christophas Friedrichas Heilsbergas (vienos iš pratarmių Kristijono Gotlybo Milkaus žodynui (1800)

⁷ Samuel Gottlieb Wald, *op. cit.*, p. 856.

⁸ Gottlieb Krause, *op. cit.*, p. 32.

autorius), bažnyčios tarėjas Georgas Ernstas Sigismundas Hennigas (parengęs prūsų kalbos žodyną), Georgas Christophas Pisanskis (pirmos prūsų literatūros istorijos autorius) ir kt.

Draugijos nariai buvo tikrieji (*ordentliche*), nariai-korespondentai (*abwesende ordentliche*), laisvieji klausytojai (*außerordentliche*) ir garbės nariai (*Membra honoraria*). Tikraisiais nariais buvo priimami akademinį išsilavinimą turintys asmenys. Jie sudarė Draugijos branduolį. Tikrieji nariai privalėjo reguliariai rengti pranešimus ir teikti straipsnius, mokėti nario mokesį, dalyvauti uždaruose ir viešuose (šventiniuose) Draugijos posėdžiuose, oponuoti stojančiųjų narių kalboms ir cenzūruoti Draugijai pateikiamus straipsnius. Dauguma tikrųjų narių buvo Karaliaučiaus universiteto profesoriai ar privatdocentai ir dvasininkai. Iš tikrųjų narių buvo renkamas Draugijos sekretorius, išdininkas ir bibliotekininkas.

Kita tikrųjų narių grupė – nariai-korespondentai. Jie taip pat privalėjo mokėti Draugijos mokesčius ir nuolat teikti jai savo darbus. Šią grupę sudarė daugiausia karo tarnybų atstovai, aukšti valdininkai arba už Prūsijos sienų gyvenę valstybės tarnautojai, negalėję dalyvauti posėdžiuose. Savo pranešimus jie atsiųsdavo paštu, o perskaitydavo kuris nors iš Draugijos narių. Pirmuoju nariu-korespondentu priimtas rūmų teismo advokatas Belgeris iš Rygos. Jam diplomą įteiktas 1745 m. lapkričio mėn.⁹

Didelę grupę sudarė laisvieji klausytojai – Draugijos renkami universiteto studentai. Jie turėjo teisę, tačiau neprivalėjo dalyvauti posėdžiuose ir skaityti pranešimus. Laisvieji klausytojai sėdėdavo atskirai, ne prie Draugijos stalo ir ne tarp svetimšalių narių, ir neturėjo balso teisės, jei jos nesuteikdavo direktorius. Pasitraukus tikrajam nariui, laisvasis klausytojas galėjo užimti jo vietą, tačiau Draugija į vakuojančią vietą galėjo rinktis ir užsienietį.

Garbės nariais pagal 1743 m. įstatus buvo renkami nusipelnę vietiniai ir užsienio mokslininkai. Jiems būdavo įteikiami specialūs

⁹ Gottlieb Krause, *op. cit.*, p. 116.

diplomai. Pirmas *honoris causa* diplomai įteiktas 1745 m. kovo 3 d. valstybės finansų ministrui von Arnimui¹⁰. Karaliaučiaus draugijos diplomai buvo vertinami, nes *Karališkasis* titulas buvo retai suteikiamas nevalstybinėms institucijoms, jį anuomet turėjo tik Greifsvaldo vokiečių draugija. Garbės nariai dovanodavo bibliotekai vertingų knygų, jie buvo kviečiami į viešuosius posėdžius ir atleidžiami nuo mokesčių. Garbės nariais buvo Prūsijos finansų ministrai von Podelwillis ir von Borke; baronai von Scheybe ir von Bielefeldas¹¹. Beje, žymūs XVIII a. filosofai Immanuelis Kantas ir Johannas Georgas Hamannas Draugijai nepriklausė.

Draugiją globojo karališkasis protektorius. Jis pasirašydavo narių ir garbės narių diplomus. XVIII a. protektorais buvo jau minėtas Karališkosios Prūsijos valstybės ministras von Wallenrodas, vėliau ministras von Lesgewangas, valstybės ministras ir kancleris von Korffas, slaptasis valstybės ministras ir oberburggrafas grafas von Schliebenas, slaptasis valstybės ministras ir kancleris grafas von Finkensteinas ir kt.¹²

Draugijai vadovavo prezidentas. Jis rūpinosi Draugijos veikla, peržiūrėdavo parengtus spausdinti darbus ir teikdavo *Imprimatur*. Jam būdavo įteikiamas pirmasis išspausdintas egzempliorius. Prezidentas kas ketvirtį gaudavo pranešimą apie narių veiklą, darbų tematiką ir finansinę ataskaitą su sąskaitomis. Jis kartu su protektoriumi pasirašydavo nariams įteikiamus diplomus ir tvirtindavo juos Draugijos antspaudu, turėjo sprendžiamą balsą ginčiuose. Pirmuoju Draugijos prezidentu išrinktas profesorius Kvantas ėjo šias pareigas beveik 30 metų iki mirties 1772 m. Baltų kalbų ir istorijos studijoms buvo palanki ta aplinkybė, kad vienas aukščiausių Draugijos vadovų buvo asmuo, pats rūpinęsis prūsistikos tyrimais ir skatinęs tai daryti kitus. Be to, Kvantas domėjosi ir lietuvių kalbos pozicijų stiprinimu religiniame bei viešajame gyvenime: buvo Lietuvių kalbos seminaro

¹⁰ Gottlieb Krause, *op. cit.*, p. 116.

¹¹ *Ibid.*, p. 117.

¹² Samuel Wald, *op. cit.*, p. 872.

inspektorius, išleido lietuvišką Naująjį Testamentą, pirmą lietuvišką Bibliją ir naują giesmyną. Į lietuvių raštiją jis atvedė aktyvius darbuotojus: Petrą Gotlybą Milkų, Pilypą Ruigį, Adomą Henriką Pilgrimą, Adomą Frydrichą Šimelpenigį ir kt. Su prūsistika bei lituanistika buvo susiję ir vėlesni Draugijos prezidentai Danielius Heinrichas Arnoldtas bei G.E.S. Hennigas.

Svarbus asmuo Draugijos vadovybėje buvo direktorius, turėjęs balsuojant net du balsus. Jis vadovavo tikrųjų narių posėdžiams, kartu su protektoriumi ir prezidentu pasirašydavo narių diplomus, įvertindavo pateiktus spausdinti darbus. Jis organizuodavo ceremonijas, skirdavo pinigines bausmes už pavėlavimą ar nedalyvavimą posėdžiuose. Tikrieji nariai, direktoriaus prižiūrimi, turėjo recenzuoti kitų darbus. Pirmasis ilgametis direktorius buvo profesorius Flottwellis, vėliau direktoriumi išrinktas G.Ch. Pisanskis, kaupęs medžiagą prūsų (ir lietuvių) literatūros istorijai.

Sekretorius rūpinosi kanceliarijos reikalais. Pirmuoju sekretoriumi Draugija išsirinko Johanną Friedrichą Reissteina, gabų tapytoją, sukūrusį Draugijos antspaudą. 1744 m. Gottschedo kvietimu jis išvyko iš Karaliaučiaus į valstybės tarnybą Kaselyje. Po jo sekretoriavo Davidas Neumannas, 1807 m. pasižymėjęs kare su prancūzais.

Direktoriaus pagalbininkas buvo iš Draugijos narių tarpo renkamas senjoras. Jis nuolat stebėjo, ar laiku pristatomi ir perskaitomi pranešimai, rūpinosi, kad būtų paskirti straipsnių cenzoriai ir kad jie laiku atliktų darbą. Jis skirdavo baudas nevykdantiems įsipareigojimų nariams. Senjoras perduodavo nariams direktoriaus pastabas apie jų mokslo darbus ir referuodavo direktoriui apie naujus pranešimus. Naujai išrinktas senjoras turėjo pasakyti kalbą, o nariai prisiekdavo gerbti vadovybę ir jai paklusti. Ilgą laiką Draugijos senjoru buvo Johannas Gotthelfas Lindneris, vėliau pagarsėjęs Karaliaučiaus poetas, populiarių raštų apie retoriką ir poetiką autorius ir poezijos profesorius, asmeniškai bendravęs su žinomais Karaliaučiaus mokslo vyrais Johannu Hermannu Hamannu, Johannu Gottfriedu Herderiu,

Immanueliu Kantu ir Theodoru Gottliebu Hippeliu. 1766 m. sausį Lindneris išrinktas po karo atsikūrusios Draugijos direktoriumi.

DRAUGIJOS KŪRYBINĖ VEIKLA

Karališkoji privilegija suteikė Draugijai teisę leisti savo raštus be išorinės cenzūros, tačiau Draugijos viduje neprasprūdavo nė vienas straipsnis, prieš tai neįvertinus jo mokslinės vertės. Atsiųsti straipsniai būdavo perduodami ekspertui (*Referent*), vadinamam dar ir cenzoriumi (*Censor*), kuris peržiūrėdavo tekstą namuose. Cenzorių autorius galėjo pats pasirinkti iš Draugijos narių. Straipsnių autoriai privalėjo rašyti aiškiai, sklandžiai, laikytis ortografijos taisyklių, vengti provincializmą ir svetimžodžių, „nekilnių“ posakių. Už nurodymų nepaisymą autorius buvo baudžiamas, o pinigai patekdavo į bendrą kasą. Cenzoriaus įvertinti darbai buvo teikiami peržiūrėti prezidentui. Ne visi sulaukdavo teigiamo vertinimo. Pavyzdžiui, 1754 m. Draugijos sekretoriaus Lindnerio traktatą apie retoriką prezidentas Kvantas įvertino neigiamai dėl to, kad jame buvo neatskleista temos esmė, teksto stilius buvo „žemas ir menkadvasiškas“, o autorius apskritai esąs per jaunas kritikuoti Antikos autorių darbus.

Pranešimams taip pat buvo keliami griežti reikalavimai: iš autorių reikalauta tinkamos struktūros, patikimų faktų, nuoseklaus dėstymo. Trukmė nustatyta nuo ketvirčio iki pusės valandos. Buvo rekomenduojama tekstą ne skaityti, o kalbėti laisvai ir būtinai taisyklingai. Jei prelegentas kalbėdavo užsikirsdamas, jam grėsė bauda iki 15 grašių. Tribūnoje reikalauta laikytis oriai, kalba turėjo būti iš anksto repetuojama, laikysena tobulinama.

Kiekvieno mėnesio pirmą dieną nariai patekdavo po dvi temas pranešimams, jas patvirtindavo Draugija, o sekretorius įrašydavo į specialią knygą. Pranešėjas galėjo siūlyti temą pats arba pasirinkti iš sąrašo. Jis privalėjo per keturias savaites parengti darbą. Perskaičytas pranešimas turėjo būti per 8 dienas perrašytas *in 4°* ir įteiktas

direktoriui. Šis perduodavo cenzoriui. Nurodytas klaidas autorius turėjo ištaisyti per 8 dienas. Tada rankraštis buvo atiduodamas į biblioteką. Nurodytu laiku nepateikusiam straipsnio arba neparengusiam pranešimo tikrajam nariui grėsė piniginės baudos. Tikrųjų narių parengti ir cenzorių bei Draugijos vadovybės patikrinti pranešimai buvo išklausomi uždaruose Draugijos posėdžiuose (*Privatsitzungen*), kurie vykdavo kiekvieną trečiadienį ir trukdavo nuo 11 iki 12 valandos ryto. Jie nevykdavo tada, kai negalėjo dalyvauti direktorius¹³.

Be reguliarių uždaryjū, vyko viešieji (*öffentliche*) posėdžiai. Itin iškilmingai kasmet buvo pažymimos dvi šventės: Prūsijos paskelbimo karalyste diena (sausio 18-oji) ir karaliaus Frydricho Didžiojo gimtadienis (sausio 24-oji). Viešieji posėdžiai vykdavo ir kitoms atmintinoms istorinėms datoms paminėti: Martyno Liuterio mirties (vasario 18-ąją), Vestfalijos taikos (spalio 24-ąją), Draugijos įsteigimo dieną (rugpjūčio 18-ąją). 1755 m. gegužės 6 d. šventiškai paminėtas Karaliaučiaus įkūrimo 500 metų jubiliejus. Specialūs posėdžiai būdavo rengiami kilmingų asmenų ir mecenatų pagerbimui, miesto švenčių progomis, karaliaus pergalių ir karališkosios šeimos asmenų gimimo ar mirties atvejais. 1743 m. vasario 2 d. viešame posėdyje paminėta Gottschedo gimimo diena.

Gottschedo įtaka pirmaisiais Draugijos veiklos dešimtmečiais buvo didžiulė. Jis garsėjo originalia poetine kūryba, literatūros teorijos darbais ir buvo laikomas žymiausiu Karaliaučiaus lingvistu. Karaliaučiuje Gottschedas parengė vokiečių gramatikos taisykles *Grundlegung einer deutschen Sprachkunst* (1748), kurios laikytinos pirmąja naujųjų laikų vokiečių kalbos gramatika¹⁴. Joje buvo suformuluotos rašybos taisyklės; atskiri skyreliai skirti morfologijai, stilistikai ir poetikai. Šiuo veikalu jis siekė sukurti pagrindą bendrinei vokiečių rašomajai

¹³ Samuel Wald, *op. cit.*, p. 858.

¹⁴ Pirmosios vokiečių gramatikos pasirodė jau XVI–XVII a.: tai Valentino Ickelsamerio *Teutsche Grammatica* (1534), Johanneso Clajaus *Grammatica Germanicae Linguae* (1578) ir Justo Georgo Schottelijaus *Ausführliche Arbeit von der teutschen Hauptsprache* (1663).

kalbai. Knyga sulaukė didžiulio populiarumo visose vokiečių žemėse; vienas po kito pasirodė šeši jos leidimai. Po kelerių metų pasirodė kitas reikšmingas jo darbas – vokiečių retorikos veikalas *Deutsche Sprachkunst* (1748), dedikuotas Karaliaučiaus kolegoms. Gottschedo eilėraščių rinkinys, pirmiausia išspausdintas Karaliaučiuje (1750), po metų buvo perspausdintas Leipcige. Draugijos bibliotekai poetas padovanojo savo knygų ir nepublikuotų rankraščių, kitų vokiškų leidinių, todėl vertai laikomas Draugijos bibliotekos kūrėju.

Būdamas Karaliaučiuje, Gottschedas dalyvavo Draugijos posėdžiuose. Išvykdamas į Leipcigą, jis atliko išsamią reviziją: peržiūrėjo Draugijos įstatus, praplėtė mokslo darbų temų ratą. Gyvendamas Leipcige ir būdamas Draugijos garbės narys, jis neatitrūko nuo Draugijos gyvenimo, apie jį gerai žinojo iš direktoriaus Flottwello laišku. Gottschedas populiarino Draugiją ir jos veiklą vokiečių akademinuose sluoksniuose, spaudoje, kėlė jos autoritetą visuomenėje. Jo dėka Draugija užmezgė plačius ryšius su kitomis mokslo ir mokymo institucijomis, kurios rūpinosi taisyklinga ir gryna vokiečių kalba, susirašinėjo su analogiškoms vokiečių mokslo institucijomis Jenoje, Greifvalde ir Helmštete, Karaliaučiaus draugijos skyriai kūrėsi kitose žemėse: Kurlande, Mark Brandenburge, Braunšveige, taip pat Silezijoje.

VERTIMAI

Draugija savo kūrybinę veiklą pradėjo nuo kolektyvinių vertimų. Prezidentas Kvantas modernių tekstų (ypač proginių pamokslų) vertimą iš užsienio kalbų laikė puikia mokykla jauniems literatams išsiugdyti gerą stilių ir įgyti kalbos įgūdžių. Jis pasiūlė jaunuomenei imtis prancūzų ir anglų pamokslų vertimų. Vertimai iš prancūzų kalbos pradėti skaityti posėdžiuose 1742 m. kovo mėn., Draugijai dar negavus karališkosios privilegijos. Kvantas, puikiai mokėjęs anglų ir prancūzų kalbas, pats tikrino vertimus ir skatino gabesnius žengti toliau – bandyti versti poeziją.

Ypač populiarius buvo Draugijos narių pastangomis parengtas garsaus to meto prancūzų dvasininko ir retorikos meistro Nimo vyskupo Esprit Fléchier (m. 1710) pamokslų vertimas. Dalį jų jau buvo išvertęs Kvantas. 1744 m. jis pasiūlė išversti visą panegirinių ir gedulingų pamokslų rinkinį. Kaip rodo protokolai, šio darbo Draugijai pakako net penkeriems metams. Pirmajam tomui išversti 8 gedulingi pamokslai, pasakyti laidojant žymius Prancūzijos valstybės asmenis; vieną iš jų išvertė Gottschedas¹⁵. Knyga išspausdinta Leipcige ir sulaukė didžiulio išsilavinusios publikos dėmesio, tad rinkinys buvo papildytas ir dar du kartus išleistas. Leidinyje buvo išspausdinta prancūzų autoriaus biografija ir portretas. Po trejų metų parengta ir išspausdinta antroji pamokslų dalis.

Draugijoje buvo verčiami ir kitų religinių bei pasaulietinių prancūzų autorių kūriniai: Charles'io Saint-Evremondo, Bernardo Fontenelle'io, Voltaire'o, Renville'io ir kt. Daug verčiama Antikos autorių tekstų iš lotynų kalbos (Ciceronas, Seneka, Tacitas ir kt.). Vėlesniais dešimtmečiais vertimų dalis Draugijos leidiniuose nemažėjo, tačiau pradėta kurti originalią poeziją ir dramas. Pirmas poetinis bandymas užfiksuotas protokole 1743 m. liepos 3 d.¹⁶

VOKIEČIŲ KALBOS NORMINIMAS

Draugija niekada nepametė iš akių pagrindinio tikslo – vokiečių rašomosios kalbos norminimo. Pamažu subrendo jėgos imtis šio uždavinio; buvo pradėta nuo bendrųjų ortografijos taisyklių kūrimo, siekiant suvienodinti Draugijos rengiamų straipsnių rašybą. Jau 1743 m. bandyta nustatyti tam tikras vokiečių rašybos taisykles¹⁷, tačiau darbas užsitęsė. Apie jo reikalingumą nuolat primindavo Gottschedas iš Leipcigo (nesulaukęs rezultatų jis pats ėmėsi rengti aukščiau minėtą vadovėlį).

¹⁵ Albert Nietzki, *D. Johann Jacob Quandt Generalsuperintendent von Preußen und Oberhofprediger in Königsberg*, Königsberg i. Pr., 1905, p. 132.

¹⁶ Gottlieb Krause, *op. cit.*, p. 104.

¹⁷ *Ibid.*, p. 111.

Rašybos klausimai buvo aktualūs ir kitoms vokiečių mokslo draugijoms. Jenos vokiečių draugijos direktorius ir Karaliaučiaus draugijos garbės narys profesorius Mülleris 1749 m. balandžio 24 d. rašė Flottwelliui: „Dabar mes labiausiai užsiėmę taisyklinga rašyba, esame pasiryžę kartą iki galo sunorminti ją taisyklėmis, kuriomis galėtume remtis ateityje, leisdami Draugijos darbus. Pageidautina, kad visos vokiečių draugijos rašytų vienodai, tai būtų pavyzdys Vokietijos mokslininkams. Tačiau, atrodo, to greit nepasieksime. Ar negalėtų pradžia bent dvi vokiečių draugijos sujungti savo pastangas?“¹⁸ Direktorius Flottwellis noriai sutiko bendradarbiauti. Jis manė, jog būsią geriausia abejotinos rašybos žodžius siuntinėti vieni kitiems ir pridėti savo paaiškinimus. Suvienodinta rašyba būsiąs darbas, atliktas Vokietijos garbei. 1754 m. gegužės 15 d. Karaliaučiaus vokiečių draugijos posėdžio protokole parašyta: „šiandien pasiūlytas originalus projektas vokiečių rašybai, ir visi nariai pritarė, kad tų taisyklių ateityje būtų laikomasi“¹⁹. 1754 m. Karaliaučiuje išspausdintas 2,5 lanko leidinėlis *Kurzgefaßte Grundregel der deutschen Rechtschreibung*; pagrindu paimta minėta Gottschedo gramatika. Kvantu paprašytas, Gottschedas sukūrė dedikaciją karaliui Frydrichui II.

Gottschedo ir Vokiečių draugijos dėka Karaliaučius XVIII amžiuje tapo visos Vokietijos lingvistikos avangardu.

DRAUGIJOS DARBŲ PUBLIKAVIMAS

Produktyviausias Draugijos laikotarpis buvo vadovaujant Flottwelliui ir Kvantui. Nuo 1741 m. rudens iki 1757 m. vasaros Draugijoje perskaityti 462 pranešimai. Tematika įvairavo, tačiau vyravo religinio ir teologinio turinio tyrimai, daug dėmesio skirta retorikos menui, istorijai, teisei, moralei, filosofijai, vokiečių ir antikinėi dramai bei poezijai, vokiečių gramatikai, muzikai; buvo parengta pranešimų apie mokslo ir meno atstovus.

¹⁸ Gottlieb Krause, *op. cit.*, p. 112.

¹⁹ Albert Nietzki, *op. cit.*, p. 133.

Draugijos narių pranešimai buvo spausdinami atskirais leidiniais Prūsijoje ir užsienyje, o rankraščiai atiduodami į biblioteką. Jau po pirmojo produktyvaus dešimtmečio kilo idėja susikaupusius Draugijos darbus išleisti specialiu leidiniu. Šiuo reikalu Gottschedas aktyviai susirašinėjo su Flottwelliu. Gottschedas siūlė leidinio pradžioje išspausdinti Draugijos steigimo istoriją ir narių sąrašą, ir taip prisistatyti mokytojai publikai. Tačiau leidinio rengimas užsitęsė, nes Draugijos nariai pateikė per mažai straipsnių, ir buvo laukiama užsienio autorių darbų; be to, iškilo sunkumų su Johanno Heinricho Hartungo leidykla. Surinkus 53 prozos ir poezijos rankraščius, tomas pagaliau buvo suformuotas, bet Draugijos veiklos istorinė apžvalga liko neparašyta. Dėl to Gottschedas priekaištavo Flottwelliui ir rašė, kad „pradedąs abejoti prūsišku garbės supratimu“²⁰. Į leidinį buvo sudėti ir nauji, ir jau publikuoti tekstai. Autoriai nepasirašė, kad nepaveiktų kritikų vertinimų. Leidinio apimtis – 590 puslapių *in 8°*. Jis vadinosi *Der Königlichen deutschen Gesellschaft zu Königsberg Eigene Schriften in ungebundener und gebundener Schreibart, erste Sammlung (mit einem Titelkupfer)* ir buvo išspausdintas 1754 m. Pradžioje įdėta Gottschedo dedikacija proza Frydrichui II. Pratarmėje Flottwellis rašė: „Mes skyrėme šį tomą Dievui, religijai, karaliaus dvarui, tėvynei ir moralei“. Antrasis tomas nepasirodė.

Šio rinkinio kol kas nepavyko rasti, todėl sunku pasakyti, kiek jame buvo darbų prūsistikos ar lituanistikos tema. Iš pavadinimo galima spręsti, kad buvo išspausdinta eiliuotų panegirikų, taip pat filosofinių ir istorinių traktatų. Tačiau reikia manyti, kad prūsistikos būta, – pats Gottschedas kūrė, remdamasis ankstyvąja Prūsijos istorija. Jis leidiniui buvo atsiuntęs savo epo *Otokaras, arba Nugalėtoji Prūsija (Ottokar, oder Das ersiegte Preussen)* pirmą dalį. Šiame kūrinyje Gottschedas vienas iš pirmųjų neigiamai įvertino kryžiuočių žygius į baltų kraštus.

²⁰ Gottlieb Krause, *op. cit.*, p. 113.

PIRMASIS PRŪSŲ KALBOS ŽODYNAS

1744 m. Draugija nusprendė parengti išsamų vokiečių kalbos žodyną, tačiau darbas netrukus sustojo. Kvantas paskatinti Draugijos nariai ėmėsi kito didelio darbo – kaupti beveik išnykusios senųjų prūsų kalbos tezaurą. Tai užfiksuota protokole 1745 m. gruodžio 4 d. Kvantas pats aktyviai rinko medžiagą; dar tais pačiais metais į jo rankas pateko kitų narių surinkta leksika. Daugiau medžiagos jam buvo pateikta iki kitų metų rugsėjo, bet ir tas darbas nutrūko. Tiktai daugiau kaip po dešimtmečio, 1759 metais, Karaliaučiuje buvo išleistas 86 puslapių vokiečių–prūsų žodžių ir posakių rinkinėlis *in 8°: Idioticon Prussicum oder Entwurf eines Preußischen Wörterbuches, darin die deutsche Redensarten und Ausdrücke, die allein im hiesigen Lande gebräuchlich sind, zusammen getragen und erörtert werden sollen (Idioticon Prussicum, arba Prūsų kalbos žodyno metmenys, kuriame surinkti ir paaiškinti vokiški žodžiai ir posakiai, vartojami tik šiame krašte)*. Jį parengė Kvantas bičiulis Johannas Georgas Bockas (1698–1762), Karaliaučiaus universiteto poezijos profesorius, Berlyno, vėliau ir Peterburgo Mokslų akademijos narys, vyresnysis Prūsijos istoriko Frydricho Samuelio Bocko brolis. Šis žodynas, sukauptas mokslo tikslu, yra pirmasis prūsiškų žodžių rinkinys.

DRAUGIJA RUSŲ OKUPACIJOS METAIS

Septynmečio karo (1756–1763) metu rusų armija užėmė Karaliaučių. Draugijos protektorius von Walenrodas ir aktyviausi nariai pasitraukė į Vokietiją. Karaliaučiaus mokslinis ir kultūrinis gyvenimas apmirė. 1758 m. mirus veikliam direktoriui Flottwelliui, vicedirektoriumi išrinktas Georgas Christophas Pisanskis, Karaliaučiaus Senamiesčio mokyklos prorektorius, dėstęs universitete istoriją, retoriką ir filosofiją. Jis itin domėjosi Prūsijos lietuvių raštija ir parašė pirmąją prūsų ir lietuvių literatūros istoriją *Entwurf einer preussischen Literär-*

geschichte. Ilgą laiką rankraštis gulėjo nepublikuotas; tik 1791 m. pirmąjį tomą, apėmusį laikotarpį nuo raštijos ištakų iki XVII a. pradžios, išleido Draugijos narys Ludwigas Ernstas Borowskis.

Draugijai šis laikotarpis buvo itin sunkus: direktorius Pisanskis nebuvo geras organizatorius; be to, būdamas labai užsiėmęs, jis negalėjo daugiau laiko skirti Draugijai, o prezidentas Kvantas buvo jau garbaus amžiaus – pradėjęs aštuntą dešimtį. Draugijos veikla visai nutrūko, kai rusų gubernatorius karališkoje pilyje Draugijai skirtose patalpose įsirengė posėdžių kabinetą. Pasakojama, kad gubernatorius, apžiūrinėdamas pilį, pastebėjo virš durų užrašą: *Königliche deutsche Gesellschaft*. Žodis *Königliche* (*Karališkoji*) suerzino jį, ir to esą pakako, kad Draugija būtų iškeldinta iš pilies, o žodį *Karališkoji* tekę ištrinti. Vėliau Draugijos direktorius Samuelis Waldas rašė, kad to buvę galima išvengti, jeigu čia, kaip kitose rusų užimtose įstaigose, žodis *Königliche* būtų iš anksto pakeistas į *Königsberger*, arba Draugijos iškaba laiku nuimta²¹. Dar didesnę gubernatoriaus nepasitenkinimą sukėlė tai, kad Draugija atsisakė pagerbti rusų valstybines šventes iškilminguose posėdžiuose, kaip tai darė Berlyno akademija. Draugija neteko rusų gubernatorių palankumo ir globos, o jos biblioteka pirmąją Kalėdų dieną buvo iškraustyta. Ją savo namuose priglaudė Pisanskis.

DRAUGIJOS ATKŪRIMAS IR VEIKLA IKI XVIII A. PABAIGOS

1766 m. Draugija atgavo patalpas pilyje, o sausio 24 d. buvo oficialiai atkurta. Naujuoju direktoriumi tapo ilgametis tikrasis Draugijos narys profesorius Lindneris. Prezidento pareigas vis dar ėjo senstantis ligotas Kvantas; jis mirė 1772 m., sulaukęs 86 metų amžiaus. Jo vieton buvo išrinktas vyriausiasis rūmų pamokslininkas Danielius Heinrichas Arnoldtas, Lietuvių kalbos seminaro vadovas (1763–1775), išugdęs būrį būsimų lietuvių raštijos veikėjų, tarp kurių buvo Johanas Gotfrydas Jor-

²¹ Samuel Wald, *op. cit.*, p. 866.

danas, Kristupas Danielius Hazenšteinas, Danielius Frydrichas Milkus. Arnoldtas garsėjo patriotiškumu: už antirusišką pamokslą okupacinė valdžia jo vos neištrėmė į Sibirą. Arnoldtas buvo žinomas Prūsijos istorikas: parašė Karaliaučiaus universiteto istoriją, Prūsijos Bažnyčios istoriją, parengė Prūsijos kunigų presbiterologyną. Tačiau jis buvo mokslininkas individualistas, o ne organizatorius, ir Draugija jam vadovaujant didesnių darbų nenuveikė. Mirus Arnoldtui, Draugijos prezidentu buvo išrinktas teologijos profesorius Friedrichas Samuelis Bockas (penkiatomės Prūsijos gamtos istorijos (1782–1785) autorius).

Septintajame dešimtmetyje Draugija didelių laimėjimų nepasiekė ir daugiausiai užsiėmė vietinių studentų lavinimu. Direktorius Lindneris mažai rūpinosi narių atranka – kaip rašė Samuelis Waldas, „jis dosniai dalijo diplomus, priimdavo į Draugiją tikraisiais nariais jaunos rusus, menkai temokėjusius vokiečių kalbą“²². Tuo laikotarpiu itin iškilmingai atšventos dvi šventės – pirmojo Draugijos prezidento Kvantto 80-asis gimimo jubiliejus ir carienės Jekaterinos II vardadienis.

Iš Draugijos parengtų darbų išleisti du tomeliai: vienas perskaitytų pranešimų ir poezijos, kitas – Didžiajam penktadieniui skirtų pamokslų (*Karfreitagspredigten*). Lindneris mirė 1776 m., ir Draugijos veikla beveik nutrūko. Ją atnaujinti pasiryžo Bažnyčios ir mokyklų tarėjas daktaras Hennigas, kuris jau nuo studijų laikų buvo Draugijos narys. Išrinktas direktoriumi, jis pradėjo rūpintis krašto vyriausybės leidimu Draugijos veiklai. Toks leidimas buvo gautas 1783 m. lapkričio 24 d.

1789 m. gruodžio 1 d. priimtas naujas Draugijos statutas, perskirtyti prioritetai. Nustota lavintis sakyti pamokslus, skirtus religinėms šventėms. Tai jau buvo laikoma teologų pratybomis.

Draugijoje įsteigti trys skyriai: filologijos, istorijos ir estetikos bei filosofijos. Pastarajame buvo skaitomi pranešimai medicinos, sociologijos, biologijos, astronomijos ir kt. temomis. Uždari Draugijos posėdžiai vyko rečiau, tačiau kiekvieną mėnesį vykdavo viešas posėdis,

²² Samuel Wald, *op. cit.*, p. 867.

kuriame Draugijos prezidentas arba kuris nors garbės narys skaitė tai progai skirtą pranešimą.

Draugijos veikla itin pagyvėjo, pradėjus leisti tęstinį mokslo leidinį *Preussisches Archiv* (1790–1798). Jis buvo rengiamas pagal Silezijoje ėjusio *Provinzial-Blätter* pavyzdį; jame buvo spausdinami Draugijos narių pranešimai. *Preussisches Archiv* mėnesiniais sąsiuviniais ėjo 9 metus. Per metus buvo parengiami 12 sąsiuvinių; be to, kasmet jie dar būdavo išleidžiami 2 tomų leidiniu *in 8°*. Iš pradžių *Preussisches Archiv* buvo publikuojami straipsniai be ryškesnės teminės atrankos. Vėliau didžiausias dėmesys skirtas Prūsijos istorijos ir senienų tyrimams, tai yra kryptčiai, kurią buvo pasiūlęs pirmasis prezidentas Kvantas²³. Tapo tradicija kiekviename sąsiuvinyje skelbti žinių iš Prūsijos istorijos. Ypatingomis progomis Draugija leido teminius leidinius. 1801 m. buvo išspausdintas straipsnių rinkinys Prūsijos monarchijos šimtmečiui paminėti.

Domėjimasis Prūsijos istorija akademinuose sluoksniuose tapo prioritetu. Prūsijos karalystė skyrėsi nuo visų kitų vokiečių žemių, tas išskirtinumas buvo sąmoningai pabrėžiamas ir paliudijamas praeities faktais. Draugija įsteigė Prūsijos muziejų, kuriame buvo sukaupta archeologinių radinių ir dokumentų, atskleidžiančių senųjų prūsų, taip pat Vokiečių ordino istoriją. Ekspozicija buvo papildoma Draugijos narių dovanotais eksponatais (senomis monetomis, rankraščiais, herbais ir kt.). Muziejui buvo suteiktos patalpos karališkoje pilyje, o Draugijos nariams leista laisvai studijuoti dokumentus slaptajame valstybės archyve.

Apie 1786 m. Karališkosios vokiečių draugijos garbės nariu buvo išrinktas lietuvių kunigas iš Trempų Gotfrydas Ostermejeris (Gottfried Ostermeyer). Taip įvertinti jo nuopelnai prūsistikai – veikalai ir straipsniai apie prūsų mitologiją, sukauptos žinios apie lietuviškas bažnyčias, istorinė studija apie Trempų parapiją ir kt. Jo straipsniai buvo spausdinami Draugijos leidinyje *Preussisches Archiv* bei kituose tęstiniuose mokslo darbuose (*Preussische Tempe*, *Preussisches Magazin*, *Königsberger Intelligenzblatt*). Dar ir šiandien neprarado vertės jo veikalas *Kritiškos*

²³ Samuel Wald, *op. cit.*, p. 869.

pastabos apie senųjų prūsų religijos istoriją (Kritischer Beytrag zur altpreussischen Religionsgeschichte, 1775). Knyga plito už Prūsijos sienų ir griovė teoriją, jog prūsai nebuvo šios žemės autochtonai. Antras reikšmingas Ostermejerio prūsistikos veikalas buvo *Mintys apie senuosius Prūsų žemės gyventojus (Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen, 1780)*, už kurį jis greičiausiai ir buvo išrinktas Draugijos garbės nariu. Šiuo titulu Ostermejeris didžiavosi, jį įrašydavo veikalų antraštiniuose puslapiuose (*der Königl. deutschen Gesellschaft zu Königsberg Ehrenmitglied*). Pirmą kartą jis taip pasirašė jau ne prūsistikai, o lituanistikai skirtu poleminio traktato *Apmąstymai apie naujojo lietuviško giesmyno projektą (Bedenken über einen Entwurf zu einem neuen littauischen Gesangbuch, 1786)*, kuriuo pradėjo garsiąją giesmynų polemiką su K.G. Milkumi, antraštiniame lape, vėliau lietuvių kalbos gramatikoje (*Neue littauische Grammatik, 1791*), o galiausiai reikšmingiausiame savo veikale *Pirmoji lietuviškų giesmynų istorija (Erste littauische Liedergeschichte, 1793)*. Ostermejeris buvo vienas iš pirmųjų Draugijos narių, tiesusių kelią nuo prūsistikos link lituanistikos tyrimų.

ANTRASIS PRŪSŲ KALBOS ŽODYNAS

Draugijai atsikūrus ir jos direktoriumi tapus Johannui Gotthelfui Lindneriui, buvo grįžta prie kadaisė Kvantos pasiūlytos idėjos – parengti išsamų prūsų kalbos žodyną, nes pirmasis jo leidimas apėmė tik mažą dalį prūsiškų žodžių. Darbas jau buvo įsibėgėjęs, surinkti žodžiai iki F raidės, bet netikėtai mirus Lindneriui jis ir vėl įstrigo. Naujas direktorius G.E.S. Hennigas peržiūrėjo jau surinktą medžiagą ir ėmėsi darbą užbaigti. Leksika buvo renkama įvairiais būdais: iš dar likusių senųjų gyventojų lūpų, spaudinių (turimi galvoje XVI a. prūsiški katekizmai), įrašų įvairiuose Ordino dokumentuose, į prūsų kalbą išverstų valdžios potvarkių, Karaliaučiaus archyve saugomų rankraščių. Kai kurie žodžiai buvo išsamiai aiškinami. 1785 m. Karaliaučiuje vokiečių draugijos vardu (*im Namen der Königlichen*

Deutschen Gesellschaft) Hennigas išspausdino žodyną *in 8°* ilgu, kaip įprasta, pavadinimu *Das Preussische Wörterbuch, worinnen nicht nur die in Preußen gebräuchliche eigentümliche Mundart und was sie sonst mit der niedersächsischen gemein hat, angezeigt, sondern auch manche in preussischen Schriftstellen, Urkunden, Dokumenten und Verordnungen vorkommende veraltete Wörter, redensarten, Gebräuche und Alterthümer erklärt werden*. Greičiausiai tai buvo aiškinamasis prūsų–vokiečių kalbų žodynas. Pratarmėje parengėjas pažymi: „jau pačioje pradžioje aš gavau iš vietinio bičiulio velionio pono vyriausiojo pamokslininko Kvanto rankraščius, kuriuose buvo jo surinktos medžiagos prūsiškam žodynui“²⁴. Deja, šiuo metu nerasta šio leidinio egzempliorių, apie jį žinoma tik iš aprašymų.

Į XIX amžių Draugija įžengė gerokai sustiprėjusi. Prūsijos istorijos tyrimai išliko prioritetine sritimi, buvo išleistas pirmas išsamus Karaliaučiaus universiteto profesoriaus Johannesso Voigto devyniatomis veikalas *Prūsijos istorija (Geschichte Preussens, 1827–1839)*. Aktyviais Draugijos nariais tapo konsistorijos tarėjas profesorius Martynas Liudvikas Rėza, tuo laikotarpiu parengęs reikšmingiausias savo lituanistinius veikalus, ir vyskupas Ludwigas Ernstas Borowskis, J.J. Kvanto auklėtinis, vėliau kartu su M.L. Rėza rūpinęsis lietuviškos religinės literatūros – Biblijos ir agendos – leidimu. Čia reikia pasakyti, kad šie lituanistikai svarbūs darbai buvo atliekami už Vokiečių draugijos sienų.

IŠVADOS

Draugijos veikloje ryškėjo dvi kryptys: istorinė ir filologinė. Vietiniai mokslininkai savo darbuose stengėsi pabrėžti Prūsijos savitumą ir išskirtinumą. Prūsijos karalystė buvo laikoma senųjų prūsų istorijos tęsėja. Ji perėmė užkariauto krašto pavadinimą, karalius Frydrichas I alegoriškai vadintas prūsų vado *Vaidevučio* vardu. Senųjų prūsų mitologija ir papročiai domino istorikus kaip išnykusios genties, su kuria jie

²⁴ Gottlieb Krause, *op. cit.*, p. 110.

patys savęs netapatino, reliktas. Daug dėmesio skirta Vokiečių ordino žygių, Prūsijos karalystės ir karališkosios Hohenzollernų dinastijos aprašymams. Straipsniai iliustruojami piešiniais, žemėlapiais, portretais. Istoriniams tyrimams klostėsi palankios sąlygos – Draugijos nariams buvo lengvai prieinami Karaliaučiaus archyve saugomi pirminiai šaltiniai. Šiuo metu archyvai išblaškyti, dalis jų dingę ar sunaikinti, todėl daugelį istorijos epizodų galima atkurti tik iš šaltinių publikacijų Draugijos leidiniuose.

Kita prūsistikos studijų šaka buvo prūsų filologija. Draugijoje pradėti pirmieji pasaulyje prūsų kalbos ir literatūros tyrimai. Aukščiausi vadovai (Kvantas, Arnoldtas, Pisanskis, Bockas, Hennigas ir kt.) rengė fundamentalius prūsistikos ir lituanistikos darbus. Draugijos nariai parengė pirmąjį prūsų kalbos žodyną; vėliau buvo išspausdintas papildytas jo leidimas. Prūsiški žodžiai rankioti iš gyvosios atminties ir archyvuose saugomų dokumentų, kurių šiandien taip pat neberandame. Draugijoje parengti darbai tiesė kelią lietuvių literatūros istorijai. Pisanskio *Prūsų literatūros istorijoje* pirmą kartą pristatyti lietuvių raštijos kūrėjai (Mažvydas, Bretkūnas, Donelaitis ir kt.). Draugijos garbės narys Ostermejeris pirmasis atkreipė dėmesį į šalia egzistuojančios gyvosios lietuvių kalbos problemas, lietuvių istorijos ir kalbos savitumą, parengė reikšmingų prūsų mitologijos, lietuvių istorijos, literatūrologijos, lingvistikos veikalų.

Daugiausia darbų Draugija paskelbė savo leidinyje iškalbingu pavadinimu *Prūsų archyvas* (*Preussisches Archiv*). Publikacijų tikslas buvo ne vien informuoti išsilavinusią vokiečių visuomenės dalį, bet ir ugdyti prūsiškąjį patriotizmą (o kartu ir besąlygišką ištikimybę monarchams) savo krašte. Ne visi šio leidinio egzemplioriai išliko. Keletas jų saugoma Lietuvos, Lenkijos ir Vokietijos bibliotekose. Būtų prasminga sukaupti ar bent suregistruoti juose paskelbtus straipsnius prūsistikos ir lituanistikos tematika ir parengti antologiją šiuolaikiniam skaitytojui.

Įteikta: 2008-12-09
Priimta: 2008-12-10

Liucija Citavičiūtė

THE IMPORTANCE OF THE ROYAL GERMAN SOCIETY
IN KÖNIGSBERG FOR THE PRUSSIAN STUDIES
AND LITHUANISTICS IN THE 18TH CENTURY

Summary

The article analyses the activities of the Royal German Society in Königsberg in the 18th century. On the basis of extant articles and publications of the leaders of the Society, the article unfolds the circumstances of founding of the Society, its structure, members, the principle of the organization of its activities, the most significant research works in the fields of the Prussian language, history and the Lithuanian literature. Among the most prolific researches in these fields were the leaders of the Society Johann Jacob Quandt, Johann Georg Bock, Georg Christoph Pisanski, Georg Ernst Sigismund Hennig a.o. The historical and philological work of Gottfried Ostermeyer signified a transition from Prussian studies to Lithuanistics. The works of the society were published in the scientific serial *Preussisches Archiv* (was published for 9 years). Unfortunately, some parts of the serial are lost. The extant parts deserve an attentive and positive evaluation of the historians of the literature of the Ancient Lithuania. The article raises the issue of republishing more valuable lithuanistic publications from *Preussisches Archiv*.